

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ПОЕЗІЇ М. Т. РИЛЬСЬКОГО В СТАРШИХ КЛАСАХ

У статті йдеться про необхідність культурологічного підходу до вивчення української лірики, зосереджено увагу на методиці вивчення поетичних творів М. Т. Рильського у взаємозв'язку з музичним мистецтвом у старших класах. Особливий акцент зроблено на аналізі поезії митця у словесно-музичному розрізі, що полягає у взаємопізнанні, взаємозбагаченні літературного й музичного образів і, як результат, – створенні цілісного художнього образу, що розвиває творчу уяву старшокласників.

Ключові слова: культурологічна лінія, література, музика, ліричний твір, музичний контекст, цілісний художній образ, асоціація, інтенціонал, метод творчого читання.

Відповідно до Державного стандарту базової й повної загальної середньої освіти культурологічною лінією літературного компонента освітньої галузі "Мови і літератури" передбачено усвідомлення творів художньої літератури як важливого складника мистецтва, ознайомлення учнів з основними цінностями світової художньої культури, розкриття особливостей творів, літературних явищ і фактів у широкому культурному контексті [10]. З метою уникнення стереотипності у викладанні української літератури, традиційного підходу до вивчення лірики як до ізольованої, замкненої художньої системи, варто розширити мистецький контекст викладання літератури застосуванням елементів музичного мистецтва, що сприятиме глибшому осмисленню старшокласниками духовної цінності та поетики художніх творів, літературних явищ і фактів у контексті української і світової культури. Особливої уваги потребує робота з ліричними творами, адже поезія і музика споріднені за своєю природою і внутрішньою структурою.

Оптимальним літературним матеріалом для впровадження нашої методики, що забезпечує функціонування в одній площині двох мистецтв – слова і музики, є творчість Максима Рильського, що має своєрідну музичну тональність звучання.

Проблема вивчення творчості Максима Рильського досить розлого представлена в науково-методичній літературі. Проте потребує глибокого дослідження вивчення лірики митця у взаємозв'язку з музичним мистецтвом.

О. Куцевол радить застосовувати в старших класах дослідницький метод вивчення матеріалу за творчістю Максима Рильського. "Використання такої навчальної форми, – зазначає науковець, – зумовлене потребами формування творчої особистості учнів, котрі мають навчитися самостійно здобувати знання й застосовувати їх на практиці" [6, с. 30]. Під час підготовки та проведення уроку-дослідження можуть бути використані різні види досліджень, у тому числі і мистецтвознавчі, що передбачають збір та аналіз матеріалу про втілення літературного твору в музиці, театрі, кіно, телебаченні, скульптурі [6, с. 32].

Т. Яценко вважає необхідним застосовувати метод шкільної лекції з елементами бесіди в процесі вивчення ранньої лірики М. Рильського. Акцентує на тому, що усвідомлення розуміння будь-якого мистецького явища неможливе без урахування історико-культурного контексту [15, с. 21].

С. Паламар, надаючи методичні рекомендації щодо вивчення сонетів М. Рильського на заняттях спецкурсу в профільній школі "Сонет в історії української і світової літератури", зосереджує увагу на соціокультурному аспекті, відповідно до якого аналіз ліричних творів неокласиків має відбуватися в широкому культурно-історичному контексті, із залученням міжпредметних і міжлітературних зв'язків з метою сприяння вихованню високих естетичних і етичних почуттів, ідеалів краси і гармонії [9, с. 36].

На думку В. Башманівського, однією з "неокласичних" рис у творах М. Рильського є орієнтація на справжню красу: духовну, утілену в думках, почуттях, мріях, що утвердилась у авторській уяві через ознайомлення з культурними цінностями світової літератури, та матеріальну, що виявилась у підході до художньої творчості [1, с. 15].

Зазначені позиції науковців закріплюють думку про важливість культурологічного підходу до вивчення лірики М. Рильського в старших класах. І вкрай важливим є створення методичних рекомендацій щодо вивчення творчості митця у взаємозв'язку з музичним мистецтвом.

Мета статті – ознайомлення з елементами методики вивчення лірики Максима Рильського у взаємозв'язку з музичним мистецтвом у старших класах як реалізація культурологічної лінії літературного компонента.

Відповідно до Програми з української літератури [13] в 11 класі творчість Максима Рильського представлена двома творами: "Молось і вірю...", "Солодкий світ!..". Зазначимо, що відведено лише дві години на те, щоб ознайомити учнів із творчим кредо "київських неокласиків" (на прикладі творів

М. Зерова і М. Рильського), специфікою їхньої творчості – орієнтацією на традиційну класичну форму вірша, проаналізувати ліричні твори в культурно-історичному контексті.

Для того, щоб допомогти учням відчути багатогранний творчий портрет М. Рильського, радимо навести цитати про митця, що налаштують на музичну тональність звучання творчості представника неокласиків. Наведемо деякі із них. "Рильський досить витончений і складний поет... І живе він зі своїм часом, напружено і уважно в навколишнє життя вдвляється, уміє помічати в його глибині струю вічно людського, близького всім часам і народам" (Микола Зеров) [7]. "Все для людини і завжди з людиною – цей заповіт Рильський проніс крізь бурю і сніг, крізь усе своє життя" (Михайло Стельмах) [7]. "Замолоду Рильський був філософом-екзистенціалістом, його лякали соціальні і національні межі людського духу. Він сприймав людину цілісно з національними й соціальними боліннями, але бачив, що поза межами цих почувань існує безмір буття, де природа, краса, мистецтво, культура, взаємини між людьми і націями, моральна етика...відіграють визначну роль в radoшах і смутках людини" (Дмитро Павличко) [8]. "Як талант, як особистість, як мученик Рильський не вмер ні 1922-го, ні 1932-го року. Його врятувала любов до природи, до мистецтва, до України" (Дмитро Павличко) [8]. "Ви – алхімік мудрих слів" (Є.Маланюк) [7]. "Рильський дебютував у неоромантичному стилі Олеса. Другим його щаблем був символізм, який захоплював його у творах Бодлера, Рембо, Малларме і Верлена, а також Блока і Анненського. Від романтизму і символізму та від української народної пісні взяв Рильський увагу до музикальної основи поезії. Тому навіть його сонети і октави звучать часом, як пісня" (Юрій Лавріненко) [7].

Зазначимо, що кожна із цих цитат можна використати як епіграф до уроку.

Даючи характеристику творчості Максима Рильського, варто зазначити, що в його ліриці найбільше вражає багатство мотивів, сповнених різного звучання.

Якравим доповненням до творчого портрету митця може стати повідомлення вчителя (або задалегідь підготовлених учнів) про джерела мистецького таланту М. Рильського. Зазвичай впливовими є різні фактори: природний талант, виховання в родині, навчання, фольклор тощо. Максим Рильський був музикально обдарованою людиною, добре грав на фортепіано (навчився в Миколи Лисенка), цікавився творчістю відомих композиторів, співаків, народних кобзарів. У його оточенні були видатні актори й музиканти, які мали безпосередній вплив на формування світогляду митця. Відомо, що Рильський був солістом аматорського джаз-бенду, а в юності грав в аматорських спектаклях (разом із братами Іваном та Богданом). Поет був переконаним, що музика зачіпає такі струни людської душі, які не підвладні іншим видам мистецтва. "Іноді вечорами ми збиралися в клубі, і Максим Тадейович сідав за рояль, – згадує Олег Килимник. – Я вперше тоді дізнався, що він – прекрасний музикант, навіть композитор. Великий поет майстерно виконував...власні твори" [7, с. 242]. Музика протягом усього життя М. Рильського була для нього найулюбленішим зацікавленням. Недаремно він казав: "Мабуть, я родився швидше музикантом, аніж поетом, тільки потім сталося так, що слово заступило музику" [2, с. 5].

Усе ці фактори стали передумовою глибокого розуміння митцем навколишнього світу, який через відчуття звуку і знання музичного мистецтва поет увібрив у словесну оболонку. Тому як симфонія слова і музики, результат використання розлогіх історичних, літературних, музичних асоціацій звучать його поезії: "Пісні", "Бетховен", "Шопен" "Іванові Козловському" та ін., у яких передано велику силу мистецтва слова і мистецтва звуку.

Радимо запропонувати одинадцятикласникам ознайомитися зі спогадами про Максима Рильського [7, 11, 12]. Це розширить уявлення учнів про митця, допоможе зрозуміти джерела гармонійної краси його творів.

Для того, щоб розкрити філософічність та афористичність лірики М. Рильського, передати мотиви пошуків душевної рівноваги, краси в житті та в душі, вітаїзм, сповідальність [13, с. 36], потрібно використати весь арсенал методів і прийомів, зокрема метод творчого читання, який передбачає не механічне прочитання творів, а різнопланові види навчальної діяльності.

С. Жила твердить, що на сьогодні "глибше усвідомлюється важливість комплексного підходу до використання культурологічного впливу різних видів образотворчості в процесі вивчення літератури, необхідність формування в особистості цілісної картини світу" [5, с. 7].

На думку З. Шевченко, "технологія введення інших видів мистецтв в урок літератури надзвичайна складна. Обмеження на рівні міжпредметних зв'язків має перейти в іншу якість, трансформуватися в проблему співдружності мистецтв на уроці літератури, коли вивчається специфіка кожного з мистецтв, а тому методи і прийоми навчання мають бути своєрідними, з урахуванням особливостей різних видів мистецтв" [14, с. 64].

Особливо, на нашу думку, акценту потребує робота над аналізом ліричних творів у словесно-музичному розрізі, що полягатиме у взаємопізнанні, взаємозбагаченні літературного й музичного образів, у визначенні специфічних художньо-виражальних засобів, які б підсилювали музичний ефект поетичного твору, сприяли розумінню поетичного образу через музичний, через асоціації, пробуджені музикою. У результаті буде створено цілісний художній образ, що допоможе в розвитку творчої уяви старшокласників.

Відчути всю ритміку, ідейно-тематичну сферу, варіації звучання творів Максима Рильського допоможуть творчі завдання.

– Пошук музичних асоціацій у рядках поезії. Так, під час аналізу поезії "Молюсь і вірю..." зі збірки "Під осінніми зорями" (1918) визначаємо художньо-виражальні засоби і, у першу чергу, алітерацію: "молюсь і вірю", "вітер грає", "віє навкруги", "тремтячі зграї черкають неба береги", "і ти смієшся, й даль ясніє, / І серце б'ється, як в огні, / І вид пречистої надії/ Стоїть у синій глибині", "шумлять щасливі води", – які створюють завдяки ономапої своєрідне "сонячне" звучання, а значить – і звуковий образ.

– Дослідження змісту поезії через звукові та зорові асоціації, проведення паралелей між словесними й музичними образами (диференціація слів-звуків, слів-кольорів). Наприклад, *звукові образи* поезії "Молюсь і вірю...": "вітер грає", "голубів тремтячі зграї", "шумлять щасливі води": *зорові образи*: "голуби ясної вроди", "вид пречистої надії стоїть у синій глибині" тощо. Поезія "Солодкий світ!" зі збірки "Синя далечінь" (1922) насичена *зоровими образами*: "Простір блакитно-білий", "І сонце – золотий небесний квіт", "узори надвесняних тонких віт", "трава, що зеленить граніт", – що "розфарбовують" мелодію ліричного твору.

– Музичне малювання слова і словесне малювання музики (із використанням фрагментів музичних творів різного характеру й темпу). Так, під час роботи над поезією "Молюсь і вірю..." ("Солодкий світ!") пропонуємо учням для прослуховування фрагменти музичних творів (М. Лисенко. Увертюра до опери "Тарас Бульба", Б. Лятошинський "Слов'янська увертюра", П. Чайковський. Симфонія № 2 ("Українська"), "Ф. Ліст "Мрії кохання"). Ставимо питання: "Який із запропонованих музичних фрагментів найвиразніше передає настрої ліричного героя? Чому?". Учні за виражальними ознаками музичного твору визначають відповідний фрагмент, тим самим створюють цільний словесно-музичний образ.

– Уявне створення мелодії твору: визначення характеру, темпу, динаміки мелодії, яка б могла супроводжувати поетичний твір. Адже література і музика наділені визначальною семантичною специфікою та межами виражальних можливостей у силу характерних особливостей властивих їм художніх мов. Обов'язковим при цьому має бути обґрунтування окресленого творчого підходу.

Наведемо орієнтовну відповідь учня: "Поезія Максима Рильського "Молюсь і вірю..." зазвучала для мене як світла мажорна мелодія. Швидкий стрімкий темп мого уявного музичного твору передає прагнення молодого людини досягнути всю велич навколишнього світу, сповнює оптимізмом".

– Визначення інтенціоналу – значення, що отримує слово в контексті – і, відповідно, створення цілісного художнього образу через визначення нейтрального значення, музичної та кольорової асоціації.

Нейтральне значення – Музична асоціація – Кольорова асоціація = Інтенціонал (значення, що отримує слово в контексті).

Наприклад, *"шумлять щасливі води"* (яскраво "розфарбований" метафоричний епітет із твору "Молюсь і вірю..."): нейтральне значення – шуміти – "видавати, утворювати шум" (перен. – "проходити жваво, бурхливо" (про життя, молодість)) [4, с. 1410]; щасливий – "який має щастя, зазнав щастя, радості" [4, с. 1412]; вода – "прозора безбарвна рідина" [4, с. 153]; кольорова асоціація – світлі, небесно-сині кольори; музична асоціація – весела швидка мажорна мелодія; інтенціонал – молодечий оптимізм, життєдайна енергія. Таким чином, інтенціонал допомагає розкрити авторський задум і визначити провідний мотив поезії. Це завдання сприяє створенню цілісного художнього образу.

– Демонстрація фрагментів музичних творів на слова Максима Рильського композиторів П. Майбороди, Л. Ревуцького, О. Білаша, Б. Весоловського, В. Філоніка, В. Берковського та ін. Таким чином, відбувається зіставлення літературного твору з його музичним "родичем". Саме в процесі такої діяльності учні (уже переважно самостійно) пізнають художні образи (словесні через музичні і навпаки). Зазначимо, що музичні твори не є тлом поетичних чи додатком до основного тексту, а самою серцевиною значень і художніх образів.

Отже, вивчення поетичної творчості Максима Рильського у взаємозв'язку з музичним мистецтвом допоможе учням емоційно-естетично сприйняти красу літературного твору, зрозуміти ідейно-художній задум поета, сформувати "симфонічний" художній образ як компонент сприйняття старшокласниками цілісної картини світу.

Використані джерела

1. Башманівський В. "Неокласична" тональність ранніх поезій Максима Рильського / В. Башманівський // Українська література в загальноосвітній школі. – 2005. – №11. – С.14–15.
2. Боровик М. Рильський і музика / М. Боровик, Т. Булат, Т. Шеффер. – Київ : Наук. думка, 1969. – 277, [2] с. : іл.
3. Братко В. М. Т. Рильський – автор і перекладач сонетної форми. Основні поняття про теорію і практику перекладу / В. Братко // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2010. – № 7/8. – С. 22–26
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ "Перун", 2002. – 1440 с.
5. Жила С. О. Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи: монографія / С. О. Жила. – Чернівці : РВК "Деснянська правда", 2004. – 360 с.

6. Куцевол О. М. Будівничий перекладацьких мостів : урок – літературознавче дослідження перекладацької спадщини Максима Рильського (10 клас) / О. Куцевол // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2005. – № 2. – С. 30–44.
7. Незабутній Максим Рильський. Спогади / [упорядкув., вст. слово і примітки Григорія Донця, Миколи Нагнибіди]. – К. : Дніпро, 1968. – 432 с.
8. Павличко Д. Мука чистоти / Дмитро Павличко // Спогади : Том 1. – К. : Ярославів Вал, 2015. – 488 с. – С. 112–119.
9. Паламар С. До вивчення сонетів М. Рильського за програмою спецкурсу "Сонет в історії української та світової літератури" / Світлана Паламар // Українська література в загальноосвітній школі. – 2011. – № 6. – С. 36–37.
10. Постанова Кабінету Міністрів України № 1392 від 23.11.2011 "Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти" {Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 538 від 07.08.2013} // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – 2012. – № 4–5. – С. 3–56.
11. Рильський Б. М. Мандрівка в молодість батька / [передмова А. Новиченка; післямова Н. Підпалої]. – К. : ВАТ "Видавництво "Київська правда", 2004. – 144 с.
12. Слоньовська О. В. Конспекти уроків з української літератури для 11-х класів : Нове прочитання творів. – К. : Рідна мова, 2001. – 797 с.
13. Українська література. 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Природничо-математичний, технологічний, спортивний, суспільно-гуманітарний, художньо-естетичний напрями; філологічний напрям (іноземна філологія). Рівень стандарту, академічний рівень / Укладачі : М. Г. Жулинський, Г.Ф. Семенюк, Р. В. Мовчан, Н. В. Левчик, М. П. Бондар, О. А. Камінчук, В. І. Цимбалюк. За заг. ред. Р. В. Мовчан. – К. : Грамота, 2011.
14. Теоретико-методичні засади вивчення літературних курсів за вибором у профільній школі: монографія / кол.авт.: Яценко Т. О., Шевченко З. О., Бійчук Г. Л., Фасоля А. М., Паламар С. П., Логвіненко Н. М., Братко В. О. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 200 с.
15. Яценко Т. "Ми – неокласици, потужна літературна течія...". Вивчення ранньої лірики М. Рильського у старших класах / Таміла Яценко // Українська мова і література в школі. – 2005. – № 6. – С. 21–24.

Molochko S.

CULTUROLOGICAL APPROACH TO TEACHING M. T. RYLSKY POETRY IN HIGH SCHOOL SENIOR CLASSES

The article is about the necessity of culturalogical approach to teaching Ukrainian poetry and is focused on the methodology of studying M. T. Rylsky poetry in the correlation with Musical Art at the lessons in high school.

Particular emphasis is placed on the analysis of artist's poetry in verbal and musical context in terms of mutual understanding, mutual literary and musical way and as a result – in the creation of an integral artistic image which develops learners' imagination.

While composing creative portrait of M. Rylsky the author advises to pay attention to the source of his artistic talent of being a poet and a musician, since the artist's poetry shows great artistic power of word and sound.

The method of creative reading promotes the disclosure of philosophic and aphoristic lyrics of the neoclassicist that involves not mechanical reading of works ("I pray and believe ...", "Sweet world ..."), but diverse educational activities.

The article offers the following creative tasks: the search of musical associations in the lines of poetry; content research of the poetry through sound and visual associations, making comparative analysis of musical and verbal images (differentiation of words-colors and words-sounds); musical word drawing and verbal music drawing (using snippets of music of different nature and tempo); imaginary creation of the melody of a composition that could accompany poetry (the character, tempo, tune's dynamics); the definition of the intensional – the meaning that a word receives in the context – and, consequently, the creation of an integral artistic image by defining a neutral value, color and music associations; demonstration of fragments of musical pieces to the poetry by Maxim Rylsky and etc. Students learn artistic images (words through music and vice versa) during these activities. The author emphasizes that music is not a poetic background or supplement to the main text, but the very core of meanings and artistic images.

It has been concluded that the study of the poetry of M. Rylsky in conjunction with the musical art will help students to absorb the emotional and aesthetic beauty of the literary work, to understand the ideological and artistic conception of the poet, to form a "symphonic" character as a part of the perception of a complete picture of the world by high school students.

Key words: Cultural Line, literature, music, poetry, musical context, holistic character, association, intensional method of creative reading.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2015